

UDK: 631/635.147

JAS BAĞLAR ARASÍNAN QOSÍMShA KARTOShKA JETISTIRIW

Absattarov Nietbay Allanbergenovich,

b.i.k., docent, ilimiy basshı

A.Abdikadirov, Agronomiya qánigeligi 1-kurs magistri

Qaraqalpaqstan awıl xojalıǵı hám agrotexnologiyalar instituti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17537991>

Annotaciya. Maqolada Qoraqalpogiston Respublikasida kartoshkani yosh meva boğlari orasiga ekish orqali qoshimcha hosil olish va vegetaciya davrida qoshimcha bargdan biologik oğitlar bilan oziqlantirishning hosildorlikka ta'siri o'rganilgan.

Kalit so'zlar: kartoshka, navlar, yosh meva boğlari, biologik oğit, suspenziya, fenologik kuzatish.

Annotation. The article examines the effect of planting potatoes in young orchards in the Republic of Karakalpakstan to obtain additional yields and fertilizing them with biological fertilizers from additional leaves during the growing season.

Keywords: potato, varieties, young orchards, biological fertilizer, suspension, phenological observation.

Kirisiw: Kartoshkashılıq dún`ya júzi elleriniń diyxanshılıǵında tez pát penen rawajlanıp atırǵan tarawlardan esaplanadı. Kartoshkashılıq rawajlangan Gollandiya, Germaniya, Pol'sha, Bel'giya, Bolgariya, Rossiya sıyaqlı mámleketlerde kartoshka jetishtiriwde suwǵarıwdıń zamanagóy usılların qollaw, tóginlewde makro, mikro hámde mikrobiologiyalıq tóginlerden paydalanıw, qolay topıraq-ıqlım sharayatına say sortların tańlaw, resurstejemli texnologiyalardı islep shıǵıw, tarawǵa jańa jaratılǵan innovaciyalıq texnologiyalardı endiriw úlken áhmiyetke iye.

Ózbekistan kartoshkashılıǵın rawajlandırıw dástúrine muwapıq kartoshka jetistiriletuǵın maydanlardı keńeytiriw, zúraátli hám joqarı sapalı tuxımlardan paydalanıw menen bir qatarda kartoshkashılıqta aldınǵı tájiriybelerden, ilim jetiskenliklerinen paydalanıw házirgi waqıttaǵı tiykarǵı mashqalalardıń biri esaplanadı.

Prezidentimiz tárepinen alǵa súrilgen kishi tamarqa uchastkalarınan únemli paydalanıwdıń qanshelli áhmiyetli ekenligin túsiniwimizge boladı. Sebebi Qaraqalpaqstan Respublikasında kishi tamarqa uchastkalarına iye mekeme hám shólkemlerdiń hám puqaralarımızdıń kóp ekenligin esapqa alsaq, úlken muǵdardaǵı jer maydanı payda boladı hám bunnan únemli paydalanıp, organikalıq hám biologiyalıq tóginlerdi qollaw arqalı xalqımızdıń azıq-awqat ónimlerine bolǵan talabın qanaatlandıırıwǵa belgili muǵdarda imkniyat beredi (Absattarov, 2021).

Solay eken úy aldı tamarqa uchastkalarınan nátiyjeli paydalanıw, alınatuǵın ónimlerdiń zúraátligin asırıw boyınsha alıp barılıp atırǵan ilimiy jumislardıń

áhmiyeti ullı esaplanadı. Tájiriybeniń ob`ekti hám óndiristegi áhmiyeti: Sońǵı waqıtları Prezidentimiz tárepinen awıl xojalıǵına úlken itibar berilmekte, sebebi xalqımızdıń toqshılıǵı, bazarlarımızdıń awıl xojalıq ónimleri menen tolıp turıwı, bahalardıń arzan bolıwı hám t.b. hámmesi jetistirilgen ónim muǵdarına baylanıslı. Ásirese shet ellerden valyutaǵa import sıpatında keletuǵın awıl xojalıǵı ónimlerine shek qoyıw, kerisinshe eksportqa shıǵarıw boyınsha kólemli jumıslar alıp barılmaqta. Bul máseleni sheshiwde tiykarǵı awırmanlıq diyqan hám fermer xojalıqları hám kishi tamarqa uchastkalarına iye xojalıqlarǵa túsedı.

Solay eken mekeme, shólkemler, fermerler hám puqaralardıń úy aldı tamarqa uchastkalarınan únemli paydalanıw, miywe baǵları arasına kartoshka egip qosımsha ónim alıw nátiyjeli usıl ekenligin dáwirdiń ózi kórsetpekte. Bul jerde tiykarǵı mashqala, tilekke qarsı kópshilik xojalıqlar úy aldı tamarqa uchastkalarına kóbinese miywe aǵashların egip taslaydı hám miywe aǵashları arası bos jatadı. Eger usı bos jatqan jerlerde únemli paydalana alsaq, onı xalqımızǵa úyretsek hám onnan únemli paydalanıwdıń ilimiy tiykarların islep shıǵıp, alınǵan tájiriybeler nátiyjeleri menen bólissek, Respublikamızda kartoshkashılıqtıń rawajlanıwına hám alınıatuǵın ónim muǵdarınıń artıwına erisken bolar edik (G.Tóremuratova hám t.b., 2025).

Xalqımızdı kartoshka ónimleri menen támiyinlew birinshi gezekte diyqansılıqtan joqarı sapalı ónim alıw, topıraq ónimdarlıǵın kóteriń, az ǵárezet jumsap kóp ónim alıw menen tikkeley baylanıslı. Bul mashqalanı sheshiwde birinshi gezekte topıraq ónimdarlıǵın kóterińge áhmiyet qaratıw, organikalıq tóginlerdi turaqlı berip barıw boyınsha institut qasındaǵı hám miywe aǵashları egilgen úy aldı kishi tamarqa uchastkalar izertlew ob`ektimiz boldı. Sebebi kópshilik tamarqa jer iyeleri úy aldı tamarqa jerlerine miywe aǵashların egedi. Eger usı baǵlar arasına qosımsha kartoshka egip, onnan ónim ala-alsaq xalqımızdı azıq awqat ónimleri menen támiyinlewge qosımsha úles qosqan bolamız.

Qaraqalpaqstan sharayatında kishi tamarqa uchastkalarında kartoshkadan joqarı zúraát alıw jolların úyreniw, topıraq ónimdarlıǵın asırıw hám qosımsha japıraqtan azıqlandıırıw arqalı zúraátı asırıw jolların úyreniw ilimiy tájiriybemizdiń tiykarǵı ob`ekti boldı. Tájiriybelerimizde kartoshkanıń eki sortı boyınsha úyreniwler alıp barıldı hám vegetaciya dáwirinde qosımsha japıraqtan biologiyalıq preparat penen qayta islew beriwdiń jıylıǵı hám onıń kartoshkanıń ósip-rawajlanıwı hám zúraátligine tásir úyrenildi.

2024-jıldan baslap institutımız qasında hám úy aldı tamarqa uchastkasında ilimiy tájiriybe alıp barılmaqta. Tájiriybemizdiń tiykarǵı maqseti organikalıq hám biologiyalıq tógin Biotorftı qollaw arqalı diyqansılıqtı biologizaciyalastırıw

imkaniyatın jaratıw hám kartoshkanıń zúraátlıgine hám sapasına tásin anıqlawdan ibarat boldı. Tájiriybe tómendegi sxemada alıp barıldı. Tájiriybe 3 variantdan ibarat.

1-variant: Kontrol

2-variant: Topıraqtı Biotorf penen qayta islew (500 l/ga esabınan)+vegetaciya dáwirinde 3 márte suspenziya formasında beriw.

3-variant: Tuxımdı Biotorf penen qayta islew (1 l/t esabınan)+vegetaciya dáwirinde 3 márte suspenziya formasında beriw.

Biologiyalıq tógin Biotorf birinshi náwbette topıraq ónimdarlıgın kóteriwge qaratılğan bolıp, topıraq mikroflorası aktivligin kótere otırıp zúraátlıktı asırıwğa tiykar saladı. Biotorf – bul torf hám torf uslawshı ekstrakciyalardı tómén molekulyar gumin preparatındağı makro-, hám mikroelementlerdiń joqarı koncentraciyalı kompleksi esaplanadı. Bul ósimliklerdi rawajlanıwınıń basqıshlarında kompleks unamlı tásir kórsetti.

Atız tájiriybesi Qaraqalpaqstan awıl xojalıgı hám agrotexnologiyalar instiutı janındağı kishi tájiriybe uchastkası hám úy aldı tamarqa uchastkasında ótkerildi.

Tájiriybeler atız hám laboratoriya jaǵdayında alıp barılıp, bunda «Metodı agroximicheskix analizov pochv i rasteniy» (1973, Tashkent), «Atız tájiriybesin ótkeriw usılları» (Ózb PITI, Toshkent 2007) qollanbalar tiykarında alıp barıladı.

Ilimiy izertlew nátiyjeleri: Tájiriybe miyue ağashları egilgen kishi tamarqa uchastkalarında kartoshka egip, fenologiyalıq baqlawlar alıp barıldı hám sort túrlerine qarap ónim beriwı boyınsha tájiriybeler alıp barıldı. Tájiriybe ushın Germaniyanıń Gala hám Gollandiyanıń Sante sortları egildi.

Kartoshkanıń “Gala” sortı orta erte piser (70-80 kúnlik), joqarı ónimli hám mazalı dámge iye esaplanadı. Ol jer tańlamaydı, jaqsı saqlanadı, transportirovkanı kóteredi, kópshilik keselliklerge turaqlı esaplanadı. Topıraq ónimdar bolsa gektarına 390 centnerge shekem ónim beredi.

Kartoshkanıń “Sante” sortı Gollandiyada 1993-jılı jaratılğan, awqatlıq hám basqa maqsetler ushın ajratılğan orta erte piser (90-100 kúnlik), joqarı ónimli esaplanadı. Transportirovkaǵa jaqsı. Topıraq ónimdar bolsa gektarına 570 centnerge shekem ónim beredi.

Bul kartoshka sortlarına birdey muǵdarda agrotexnikalıq ilajlar alıp barıldı hám olardıń ósip rawajlanıwı boyınsha fenologiyalıq baklawlar alıp barıldı. Vegetaciya dáwirinde kartoshka sortlarınıń ósip-rawajlanıwı birdey bolmadı, boyǵa ósiwinde, rawajlanıwında hám ónim beriwinde ózgerisler anıqlandı.

Tájiriybe nátiyjeleri kartoshka ósimligin vegetaciya dáwirinde japıraqtan biologiyalıq preparat penen azıqlandıırıw hám onıń jiyilginiń artıp barıwı menen kartoshkanıń suwǵa talabın belgili muǵdarda qanaatlandıırıw imkaniyatınıń payda

bolıwın kórsetti. Diyxansılıqta biologiyalıq tóginler menen azıqlandırw birinshi nábette topıraqtıń tábiyǵıy ónimdarlıǵın tiklewge, kartoshka zúraatlıǵın kóteriwe, ónim sapasın arttırıwǵa tiykar saladı.

Tájiriybede variantlar boyınsha qollanılǵan topıraqtı, tógindi Biotorf penen qayta islew hám vegetaciya dáwirinde 3 márte suspenziya formasında beriw jıyligine baylanıslı kartoshkanıń ósiwi, rawajlanıwı, ónim toplawı variantlar kesiminde bir-birinen parıq etti.

Awıl xojalıq eginlerinen joqarı zúraát alıwda tiykarǵı orındı topıraq ónimdarlıǵı tutadı hám bul topıraqdaǵı gumus muǵdarına qarap anıqlanadı. Tájiriybemizde turaqlı organikalıq tógin teńdey qollanılǵanlıǵı sebepli vegetaciya aqırında súrim qatlamında (0-30 sm) gumus muǵdarınıń belgili dárejede artıwı gúzetildi. Organikalıq tógin turaqlı berilip qosımsha topıraqtı, tuqımdı hám vegetaciya dáwirinde Biotorf biologiyalıq preparatı menen qosımsha japıraqtan azıqlandırw mikroorganizmler sanınıń keskin kóbeyiwine alıp keliwi anıqlandı.

Tájiriybede Kartoshkanadan alınǵan zúraát variantlar boyınsha parıq etti. Kontrol` variantta “Gala” sortında 124,2 centner, “Sante” sortı 137,3 sentner, organikalıq tógin, biologiyalıq tógin Biotorf qollanılǵanda hám vegetaciya dáwirinde suspenziya formasında bergende bolsa “Gala” sortında 147,6 centner, “Sante” sortı 158,2 sentner zúraát alındı. Juwmaqlaw: Alınǵan dáslepki nátiyjeler kishi úy aldı tamarqa uchastkasına iye hár qanday xojalıqta erte báhárde jas baǵlar arasına kartoshka egip zúraát alıw arqalı xojalıǵın támiyinlew, hátte bazarǵa shıǵarıp satıw imkaniyatlarınıń barlıǵın kórsetti. Bunda tiykarǵı itibar agrotexnikalıq qádelerdi waqtında hám tuwrı qollay alsaq xojalıqtı támiyinlew, awısqanın bazarlarǵa shıǵarıp satıw imkaniyatlarına iye bolamız. Demek bul baǵdarda ilimiy jumislardı dawam ettiriw, jetilistiriw hám puqaralardı óz uchastkalarınan nátiyjeli paydalanıw usılların úyreti w arqalı sabzavat eginleriniń molshılıǵına erisiwimiz múmkin.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. N.Absattarov, U.Ismailov Advantages of agricultural biologization in condition of soil salinity. ACADEMICIA An International Multidisciplinary Research Journal. Vol. 10, Issue 5, May 2020. DOI: 10.5958/2249-71.37.2020.00269.4. R. 684-688.
2. N.Absattarov. Diyxansılıqtı biologizaciyalaw dáwir talabı. Aral boyı topıraqlarınıń ónimdarlıǵın arttırıwdıń ilimiy tiykarları atamasındaǵı ámeliy teoriyalıq konferenciya. Nókis. 2021. 7 b.
3. G.Tóremuratova, N.Absattarov. Ğarbızdıń ósip rawajlanıwına biotorf preparatınıń tásin izertlew. “Jaslardıń ilimde tutqan ornı” atamasındaǵı XV Respublikalıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya maretialları toplamı. Nókis. 2025-jıl 28-may. 225-229 b.